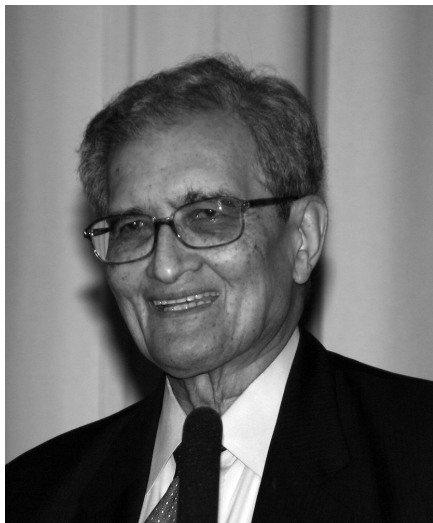

ETIKK OG ØKONOMI

Om etikk og økonomi

Den indiske økonomen og mottaker av Nobels minnepris i 1998 hevder at økonomi som fag lenge var å betrakte som en gren av etikken

"The subject of economics was for a long time seen as something like a branch of ethics."

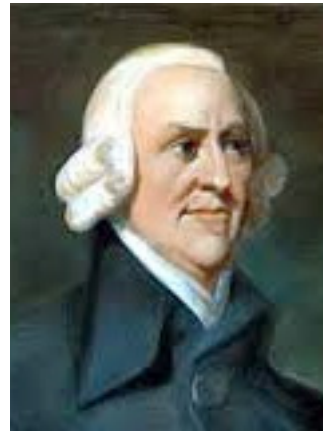
Amartya Sen (1933-)
Nobels minnepris 1998

Han hevder økonomien som fag over tid har utviklet seg innenfor to forskjellige faglige tradisjoner:

Den etikkrelaterte tradisjonen, der man har fokus på sammenhengene mellom økonomi, politikk og moral. Her skiller man mellom viktige og uviktige, betydningsfulle og betydningsløse behov. Man fokuserer ikke bare på resultater, men også på hvordan resultater realiseres og motivene for handling.

Engineering-tradisjonen, der man studerer forholdet mellom gitte mål og midler for å nå disse. Teknisk-matematisk tilnærming er dominerende. Mennesket oppfattes i hovedsak som resultatorientert og nyttemaksimerende (Economic man), som et menneske som har ubegrensede behov uten at disse graderes. Det er behovenes styrke alene som er avgjørende.

Adam Smith (1723-1790) kan tjene som eksempel på den etikkrelaterte tradisjonen. Han var moralfilosof, men er mer kjent for sine påstander om "markedets usynlige hånd". Han hevdet imidlertid som utgangspunkt at mennesket var et moralsk og altruistisk vesen som legger formelle og uformelle regler for hva som er aksep-

Adam Smith
(1723-1790)

Vilfredo Pareto
(1848-1923)

tabel sosial og økonomisk adferd i samfunnet. Innenfor slike rammer, mente han, kunne mennesket forfølge sin egeninteresse og la "den usynlige hånd" virke til samfunnets beste.

Vilfredo Pareto (1848 -1923) var jernbaneingeniør og senere professor i økonomi. Han hadde en mer "matematisk tilnærming" til etikken. Han mente at "medlemmene i et samfunn har oppnådd optimal bruk av ressursene i en viss posisjon når det ikke er mulig å bevege seg bort fra denne posisjonen på en slik måte at man kan øke nytten for ett individ uten at nytten for noen andre blir redusert". Dette er senere blitt oppfattet som kriterium for etisk riktig fordeling av ressurser i samfunnet.

Næringslivets ansvar: Profitt, SR, eller?

Den amerikanske økonomen Milton Friedman, som mottok Nobels minnepris i 1976, hevdet at næringslivets fremste ansvar var å tjene penger og øke sitt utbytte.

Tekna er ikke alene med sine verdier i samfunnet vårt. De fleste virksomheter har sine verdier, men det varierer svært hvor alvorlig man både hevder og lever etter dem. Men vi styres uansett av noen verdier. Etisk refleksjon rundt verdier kan gjøre oss mer oppmerksom på våre verdier og hva de innebærer.

I 2010 la den internasjonale standardiseringsorganisasjonen, ISO, frem en standard som i Norge har betegnelsen NS-ISO 26000:2010 – Veiledning om samfunnsansvar. Her defineres organisasjoner og virksomheter

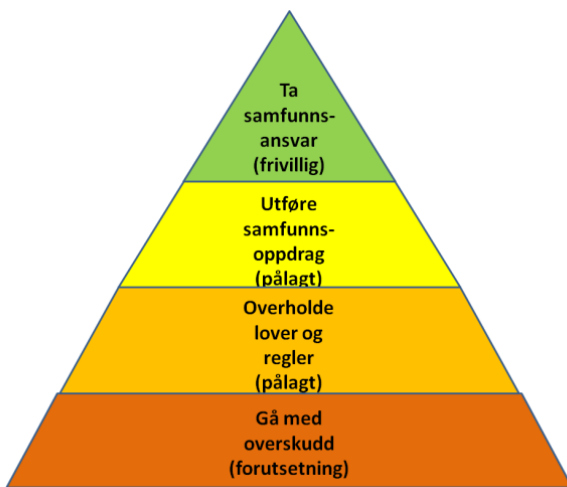

"The social responsibility of business is to increase its profits."

Milton Friedman
1923-2006

samfunnsansvar langt ut over Milton Friedmans påstand til også å ivareta helse, miljø, sikkerhet og menneskerettigheter i vid forstand.

ISO 26000 definerer samfunnsansvar svært vidt, men det finnes en kjerne av miljø, sosiale forhold og økonomi, som man bør arbeide innenfor.

Nivåer av samfunnsansvar

Både i Norge og andre land går det en debatt om omfanget av samfunnsansvar for bedrifter som arbeider internasjonalt og møter forhold som er svært annerledes enn de som gjelder hjemme.

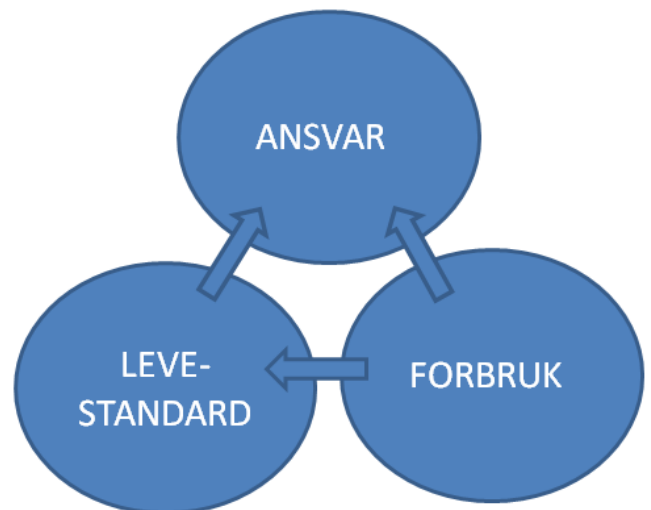
Hva gjør du når du finner forhold som ikke lett lar seg endre? At man mangler tau og brannslukkingsapparat i et fabrikklokale er en ting. Men hva når bygget fabrikkholder til i har tre etasjer for mye? Dette lar seg ikke endre umiddelbart. Hva er det da riktig å gjøre? Åpenhet om hva man gjør og hvorfor man gjør det er uansett helt avgjørende.

Det er grenser for hva som er bedrifters ansvar og hva som må være myndigheters ansvar. Hvor grensene trekkes varierer mellom land og kulturer. Innsikt i slike forhold er viktig.

Det tar seg ikke ut å handle annerledes enn det man sier og skriver. Mange virksomheter tar et fornuftig samfunnsansvar fordi de blir nødt til det.

Levestandard og ansvar

Vår høye levestandard pålegger oss et spesielt ansvar. Vår levestandard er nært knyttet til olje. Noen vil hevde at norsk oljeutvinning er et moralsk problem på grunn av CO₂-utslippene. CO₂-problemet er skapt av oljeutvinning og oljebruk. Om klimaendringer er menneskeskapt eller ikke, blir mindre vesentlig dersom vi ved å redusere oljeproduksjon, og – utslippene, kan redusere CO₂. Også andre land, i enda større grad enn oss, lever av olje. Det fritar ikke oss for ansvar.

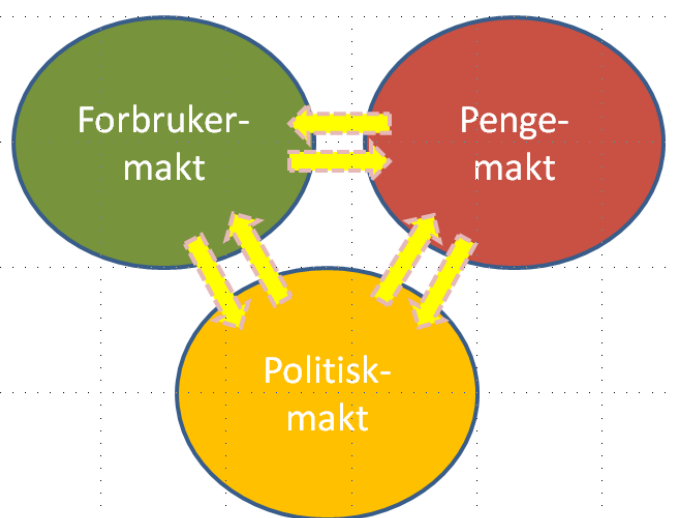
Vekst er blitt et selvfølgelig mål for utvikling både i foretningvirksomheter og nasjoner. Velstand og lykke koples mot vekst. Det at vi fortsatt skal ha vekst som viktigste mål kan være alvorlig feil, men er vi villig til å ta den debatten?

Forbrukermakt, pengemakt og politikk

Er vi villig til å betale mer for å bære belastningen med et større samfunnsansvar som kommer andre, mennesker og dyr, til gode?

Vi gjør dette når det gjelder mat og norsk matproduksjon. Vi gjør det for å opprettholde matproduksjon i Norge, men også av hensyn til dyrevelferd. Økologisk mat er langt mer populær i andre land enn i Norge fordi mange nordmenn mener norsk mat er god nok. Mange vil også hevde at norsk dyrevelferd er bedre enn den er i land med mer sentralisert slakteri- og matproduksjon. Her er vi altså villig til å betale mer.

Andre varer blir relativt sett billigere år om år. De er laget for å kjøpes, brukes og kastes. Vi kan som alternativ kjøpe ting av kvalitet som holder. Som kunder har vi forbrukermakt.

Forbrukermakt er også viktig i kampen mot firmaer som driver skatteplanlegging. Internett og massepublisering har gitt forbrukermakten ny styrke. Forbrukermakt kan også organiseres, for eksempel gjennom fagforeninger.

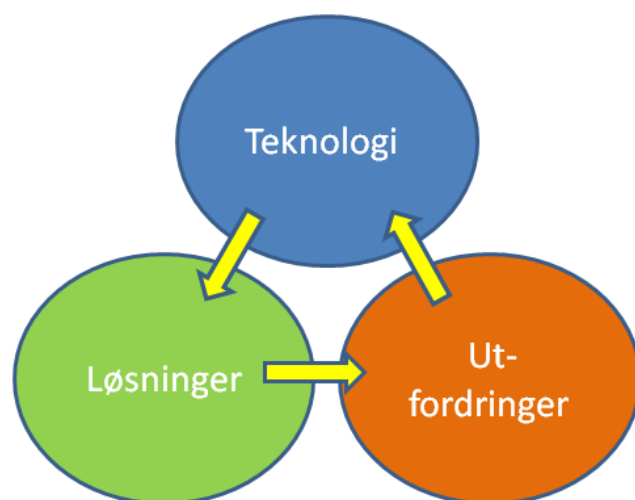
Pengemakt kan bidra til positive endringer når den brukes riktig. Oljefondet er pengemakt. Oljefondet, og det oljefondet gjør, blir lagt merke til. Det berører omdømme og børsverdier. Idealister følger etter. Dette kan bidra til at stadige flere og stadig mer går i en retning vi ønsker.

Politisk makt kan være en sterk endringskraft. Når China bestemte seg for å gå for solenergi ble det vanskelig for alle andre å produsere lønnsomt.

Mange vil hevde at fortsatt økonomisk vekst er en forutsetning for å få bukt med fattigdom og uverdige levevilkår. Men slike økonomiske forestillinger og "lover" er skapt av mennesker. De kan endres om man politisk er enig om å gjøre det. Men politiske vedtak og krav møter ofte motstand fra bedrifter som mener de ikke kan konkurrere i et internasjonalt marked.

Teknologiens plass og betydning

Teknologi kan løse noen utfordringer. Men teknologiutvikling åpner også for eksempel for å vinne ut stadig mer av restoljen i reservoarene. Finnes det god og mindre hensiktsmessig teknologiutvikling? Kan vi velge annerledes enn vi gjør i dag?

Teknologiutvikling har berget oss gjennom mange kriser. Da byene holdt på å drukne i hestemøkk fant vi, mindre forurensende transportmidler. Bilen kom for alvor tidlig på 1900-tallet. Nå er forurensning fra bensin og dieseldrevet biltransport blitt en utfordring. Ny teknologi og nye løsninger er på vei inn.

Vi kan bade i Oslofjorden dag. Det var verken tilrådelig eller behagelig på 60- og 70-tallet. Ny infrastruktur og rense-teknologi løste problemene. Renere og mer miljøvennlig produksjon reduserer materialforbruk forurensning ut fra ren businesslogikk: Vi kan ikke sløse med våre råvarer. Vi har resirkuleringsordninger for alt fra papir og glass til el-utstyr og biler?

Det kreves et kjempe teknologiskift for å erstatte oljen. Men vi må ikke glemme at oljen også har andre anven-

deler enn som drivstoff i bil- og båtmotorer. Selv om vi fjernet alle biler og båtmotorer ville vi fortsatt være avhengig av olje.

Deler av miljøbevegelsen i Norge har gått fra å være teknologifjendtlig til å bli teknologi optimister. I Norge er el-biler blitt luksus uten avgift. Man kan kjøre i kollektivfelt, lade gratis, og det er allment godtatt som miljøvennlig. Men en setter "fotavtrykk" også med el-bil. Skal vi bry oss om hvor strømmen kommer fra? Eller skal vi si at å kjøre uten CO2-utslipp er et gode i seg selv, siden vi da kan bruke oljen til noe annet.

Forklarte teorien bak komparative fortrinn i boken *The Principles of Political Economy* i 1817.

David Ricardo
1772-1823

Etisk handel og global økonomi

Komparative fortrinn, internasjonal handel og konkurranse har løftet mange opp fra fattigdom.

Billig frakt er viktig for internasjonal handel og frakt med skip er billig. Den betaler ikke for luftforurensing og ikke for utslipp til havet annet enn ved ulykker. Vi betaler 18 kroner for frakt av en flatskjerm og 1 krone for frakt av et par sko med containertransport fra Asia til Europa. Samme mekanisme gjør det mulig å fiske fisk i Norge, filetere fisken i Kina og deretter selge den til forbrukere i Norge. Også fly er billig. Flyselskapene dekker ikke kostnadene ved å belaste miljøet.

Sjø- og flytransport er viktig for internasjonal handel og for oss som forbrukere. Oslo lufthavn utvides nå for å klare forventet økning i flytransport i Norge og til og fra Norge.

Men selv om mange er løftet ut av fattigdom er rikdommen mye skjevare fordelt enn tidligere. Årsakene til dette

finner man blant annet i pengeflyten til skatteparadis og i korrupsjon. Store internasjonale selskaper kan benytte seg av forskjeller i skatteregimer mellom land, og gjør det.

Korrupsjon er delvis kulturelt betinget. Familie- og slektsbånd er i mange kulturer sterkere enn lojalitet til lover og samfunn. Handel og virksomhet forutsetter i mange land gode kontakter til en styrende elite. Man kan i mange land betale underbetalte og overarbeidede funksjonærer for å få en sak behandlet utenom tur. En funksjonær jobber mer mot ekstra betaling. Noen får til brød og tak over hodet. Noen blir ustyrtelig rike. Finnes det grenser for hva som er korrupsjon?

Om etisk refleksjon og økonomi

Etisk refleksjon handler i sin enkleste form om å stille noen spørsmål slik dette er illustrert i Kvalnes og Øverenget navigasjonshjul for etisk refleksjon gjengitt nedenfor.

Navigasjonshjul for etisk refleksjon

Økonomi er i utgangspunktet et spørsmål om hva som lønner seg. Etikk krever begrunnelse ut over dette

Tekna Etisk råd, november 2013
Frøydis Bjerke, leder

Etisk råds arbeidsnotater oppsummerer debatt under møter i rådet. Notatene er datert for å markere at de er under utvikling. Som leser må du gjerne gi dine kommentarer til sekretariatet v. jmr@tekna.no.

Se Teknas etiske retningslinjer